Coaching – en sak for idrettssosiologien?

Lars Tore Ronglan
Norges idrettshøgskole, Oslo

Publicerad på Internet, www.idrottsforum.org/articles/ronglan/ronglan110309.html
(ISSN 1652–7224), 2011–03–09

Copyright © Lars Tore Ronglan 2011. All rights reserved. Except for the quotation of short passages for the purposes of criticism and review, no part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior permission of the author.

Det sägs att hästdragna vagnar tillverkade i den ungerska staden Kocs, fick namnet coche när de togs i bruk i Frankrike på 1500-talet. I England kom vagnen att kallas för coach. I 1830-talets Oxford blev coach studentslang för att beteckna en lärare som framgångsrikt förde en student till examen. (En alternativ historieskrivning hänför beteckningen till att välbeställda engelska familjer hade med barnens guvernant på resor i stora hästdragna vagnar, coaches alltså, för att läsa för och undervisa – coach – barnen under resans gång.) På 1880-talet anställde man coacher inom amerikansk collegeidrott, som komplement till managers. Idag, 130 år senare, är coaching och coacher en självklarhet inom såväl lagidrott som för individuella idrottare, och coachen är en eftertraktad person inom, kan det ibland tyckas, alla livets skeden och skiftningar, och en bred yrkesgrupp med ibland oklar utbildningsbakgrund säger sig bland annat kunna lotsa arbetslösa till jobb, företagsledare på mellannivå till stärkt ledarkompetens, singlar till lyckliga förhållanden och folk i allmänhet till ett gott liv. I dessa spalter kan vi dessbättre inskränka oss till idrottscoaching, men den är i sig en nog så komplex företeelse.

Internationellt, eller snarare i den engelskspråkiga i världen och facklitteraturen, är sportcoachen en tränare, medan coaching på skandinavisk botten som regel syftar på en viss ledarstil (”han är en bra tränare men en dålig coach”). Tittar vi på coaching inom den akademiska sfären så är det i första hand inom idrottspsykologin, men även inom pedagogiken, som man utbildar coacher och forskar om och utvecklar coaching. Däremot, menar Lars Tore Ronglan i föreliggande artikel, har idrottscoaching marginaliserats som ett forskningsfält inom idrottssociologin. Detta handlar självfallet till dels om att psykologi och pedagogik koloniserat coaching, såväl vad gäller utbildningen, det praktiska utförandet, och forskningen. Men, menar Ronglan, det kan också sägas bero på att idrottssociologin de senaste 20 åren valt andra ingångar till sitt forskningsfält än social interaktion på gruppnivå, till exempel globalisering, medier, etnicitet och kön. I sin artikel undersöker Ronglan om coaching är en fråga för idrottssociologisk forskning, och således om sociologin kan tillföra coachingforskningen nya perspektiv och dimensioner. Efter en genomgång av idrottssociologins kärnområden och den internationella coachingforskningen slår han fast att idrottssociologin kan bidra med en tydligare kontextualisering av relationen mellan tränare/coach och utövare – det handlar om det komplexa sociala möte som coaching utgör, om att kunna hantera och reducera komplexiteten, och det handlar – inte minst – om maktdimensionen i coachingrelationen. Lars Tore Ronglan går systematiskt till väga för att med starkt stöd i litteraturen och en övertygande argumentation visa att coaching verkligen är en fråga för idrottssociologin. De närmaste åren får utvisa om de skandinaviska idrottsociologerna plockar upp den kastade handsken.

Innledning

I internasjonal idrettslitteratur viser termen ”sports coaching” til den virksomheten en trener bedriver. Trenerens praksis er ment å stimulere læring, utvikling og/eller prestasjoner – avhengig av hva slags verdier og mål som preger miljøet. Slik coachingbegrepet brukes i engelskspråklig idrettsfaglig litteratur er det et ”bredt” begrep. Dette står i kontrast til det smale coachingbegrepet som har fått fotfeste i nyere skandinavisk ledelseslitteratur (jfr. ”en coachende lederstil”). Det brede coachingbegrepet – sports coaching – omfatter trenerpraksisen i vid forstand i stedet for å vise til en bestemt ledelsesform. På engelsk er det dermed lettere å være konsistent i begrepsbruken: en coach (trener) bedriver coaching, slik en teacher (lærer) bedriver teaching. Coaching i idrettssammenheng tilsvarer på sett og vis teaching i skolesammenheng. Lærere i skolen bør kunne sitt fag, og de bør være dyktige pedagoger som kan stimulere til læring i faget. Tilsvarende forventninger stilles til trenere i idrettsfeltet. Coaching viser dermed til trenerskap i vid forstand, og handler om trenerens helhetlige virksomhet: ledelse, organisering, tilrettelegging, kommunikasjon, veiledning, instruksjon osv.

Dette betyr ikke at treneren er den eneste som påvirker den coachingprosessen han eller hun har hovedansvaret for. Tvert i mot er trenerens praksis innvevd i sosiokulturelle sammenhenger som bidrar til å forme trenerens handlingsrom. Treneren opererer i omgivelser som er så sammensatte at en kokebokoppskrift for å lykkes ikke finnes. Forestillingen om at treneren har makt og midler til egenhendig å styre skuta dit han eller hun vil, er naiv. For det første er idrettsfeltet preget av tradisjoner og etablerte praksisformer som i stor grad videreføres gjennom mesterlæring og sosialisering. For det andre er en rekke aktører med ulike interesser virksomme i trenerens nære omgivelser, som klubbledere, foreldre, medarbeidere og sponsorer. Avhengig av treningsgruppas alder og nivå vil vaktmestere, løypeleggere eller næringslivsledere utgjøre viktige samarbeidspartnere og gi betingelser for virksomheten. For det tredje opererer trenere i en kontekst preget av motstridende mål (resultater, ferdighetsutvikling, menneskelig vekst) og innebygde dilemmaer (forholdet mellom konkurranse og samarbeid, disiplin og kreativitet, styring og frihet). Slike spenninger må trenere håndtere fra dag. Sist men ikke minst utgjør mangfoldet av utøvere trenerens kjernerelasjoner. Utøvernes individuelle erfaringer, motiver og mål kan sprike, og treneren skal øve innflytelse på individer som også ferdes og påvirkes på mange andre arenaer. Slik handler coachingutfordringene blant annet om å håndtere og mestre uklare mål, motstridende verdier, kryssende interesser og et mangfold av sosiale relasjoner (Jones & Wallace, 2005; Ronglan, 2008).

Spørsmålet jeg skal forfølge i denne artikkelen er om trenerens virksomhet, og hans eller hennes handlingsbetingelser i den komplekse idrettskonteksten, gjenspeiles i forskning og kunnskapsutvikling om idrettscoaching. Spesielt vil jeg rette søkelyset mot idrettssosiologiens potensial for å belyse trenerens lederskap og relasjoner. Målet med artikkelen er tredelt. Først vil jeg kort referere idrettssosiologiens kjerneområder slik de fremstår i dagens internasjonale forskningslitteratur, og spekulere over hvorfor ”sports coaching” har blitt marginalisert som forskningsfelt innenfor idrettssosiologi. Dernest vil jeg kaste et blikk på hvilke disipliner og tilnærminger som dominerer ”coaching science”, og argumentere for at mangelen på sosiokulturelle perspektiver gir en begrenset forståelse. Til sist vil jeg trekke frem sentrale sosiologiske tema som fortjener økt oppmerksomhet i kunnskapsutviklingen

om coaching; sosial interaksjon, maktrelasjoner og håndteringen av kompleksitet. Med dette ønsker jeg både å ta til orde for en praksisnær idrettssosiologi og for en mer kontekstuell og realistisk forståelse av idrettscoaching.

Idrettssosiologiens kjerneområder

Dagens internasjonale idrettssosiologi beskjeftiger seg med en rekke temaer. Studier av idrettssosiologiens utvikling fra etableringen som subdisiplin på 1960-tallet, dokumenter et gradvis økende mangfold både teoretisk og tematisk i løpet av fagets 45-årige historie (Dunning, 2004; Harris, 2006). Samtidig har ulike tidsepoker vært preget av ulike forskningsmessige tyngdepunkter. De siste 10-15 årene er spørsmål om hvordan *kjønn* konstrueres i idrett, hvordan *identiteter* skapes, hvordan *etnisitet* preger idrettsforståelse og idrettsutøvelse, hvordan *globalisering* påvirker idrettsfeltet og forholdet mellom sport og *massemedier* blant temaene som har fått økt fokus. Idrettssosiologenes interesser gjenspeiler på denne måten tidsaktuelle spørsmål knyttet til markante samfunnsendinger. Janet Harris (2006) gjennomgikk tre sentrale idrettssosiologiske forskningstidsskrifter – *International Review for the Sociology of Sport*, *Journal of Sport and Social Issue*s og *Sociology of Sport Journal* – for å avdekke hvilke temaer som dominerte forskningsproduksjonen mellom 1995 og 2005. Av de nær 700 publiserte artiklene i denne perioden omhandlet over halvparten av artiklene koplinger mellom temaene etnisitet, klasse, kjønn, globalisering, media, idrettspolitikk, idrettsorganisasjoner og idrettsøkonomi. Selv om internasjonale forskningsartikler ikke forteller alt om 'the state of the art', gir Harris' gjennomgang en klar indikasjon på de tematiske tyngdepunktene i dagens idrettssosiologi. Det er liten grunn til å tro at bøker og konferanser skulle være preget av en helt annen faglig profil. Artikkelpublisering i fagfellevurderte tidsskrifter utgjør tross alt selve motoren i dagens forskningsproduksjon.

> Selv om internasjonale forskningsartikler ikke forteller alt om 'the state of the art', gir Harris' gjennomgang en klar indikasjon på de tematiske tyngdepunktene i dagens idrettssosiologi.

Hvilke idrettssosiologiske temaer befinner seg så i den andre enden av skalaen? Hvilke temaer forsker idrettssosiologer på, men i liten grad? Studier om subkulturer og gruppedynamikk i idrett utgjorde kun 3% av artiklene i Harris' oversiktsartikkel. Også studier om ungdomskultur, ungdomsidrett, alternative idretter og ekstremsport utgjorde 3% av det samlede materialet. "Sports coaching" var ingen egen kategori i Harris' undersøkelse, men ble antakelig fanget opp i de to kategoriene nevnt over. Samlet fremtrer et bilde der mikrososiologi, sosial interaksjon, gruppedynamikk og idretts(sub)kulturer har vært relativt usynlig i den idrettssosiologiske kunnskapsutviklingen det siste tiåret. For å sette saken på spissen: Mens globalisering, mediesport, etnisitet og kjønn har en hegemonisk posisjon, er sosial interaksjon på gruppenivå på vei til å bli marginalisert som forskningstema.

På ett vis er dette overraskende. På 1980- og første del av 90-tallet var "group dynamics", "small groups in sport" og "sporting subcultures" viktige områder i den interna-

sjonale idrettssosiologien. Klassiske idrettssosiologiske arbeider har for eksempel skildret ungdomskulturen og spenningen mellom rivalisering og samhold i amerikanske baseballag (Fine, 1986) og hvordan mening og fellesskap ble skapt og virket i amerikanske kroppsbyggermiljøer (Klein, 1993). Fortsatt gjøres dybdestudier av utvalgte idrettsmiljøer og –kontekster som resulterer i innsiktsfulle analyser av sosial samhandling og identitetsdanning i idrett, samtidig som de rommer viktig samfunnskritikk. Likevel har kontekstbaserte analyser av gruppeprosesser og samhandling falt utenfor hovedstrømningene i dagens idrettssosiologi. Ansikt til ansikt interaksjon i idrett studeres i langt større grad ut fra andre faglige perspektiver enn de sosiologiske.

Temaet ”sport coaching” rammes av denne utviklingen. Selv om det er en økende erkjennelse av at coaching er en sosial praksis som skapes gjennom interaksjonen mellom trenere, utøvere og den aktuelle konteksten (Gilbert & Trudel, 2005; Jones et al., 2004), kan en stille spørsmål ved om dette gjenspeiles i kunnskapsutviklingen på feltet. For i mangelen på idrettssosiologisk interesse; hva kjennetegner så den internasjonale ”coaching science”?

Hva kjennetegner ”coaching science”?

De kanadiske idrettsforskerne Wade Gilbert og Pierre Trudel publiserte i 2004 en oversiktsartikkel som gjennomgikk det de kalte ”coaching science research” i perioden 1970 til 2001 (Gilbert & Trudel, 2004). Over 600 artikler falt innenfor forfatternes utvalgskriterier, publisert i over 100 engelskspråklige forskningstidsskrifter verden over. Andelen coachingartikler var jevnt økende gjennom hele 30-års perioden, som illustrerer at idrettscoaching gradvis har blitt et mer stuerent og interessant felt for idrettsforskere.

Oversiktsartikkelen viste at studiene først og fremst ble publisert i idrettspsykologiske tidsskrifter. Av de 20 tidsskriftene som inneholdt flest coaching-artikler, var om lag halvparten typiske idrettspsykologijournaler. Også idrettspedagogiske tidsskrift var brukbart representert på ”top-20”-lista. De tre idrettssosiologiske journalene som var omtalt i foregående kapittel, var nummer 12, 15 og 20 på lista over tidsskrifter med flest coachingartikler. Totalt var kun ca. 5% av studiene om idrettscoaching publisert i idrettssosiologiske tidsskrift.

I perioden fra 1970 til 2001 var altså den internasjonale kunnskapsutviklingen omkring coaching preget av tilnærminger og modeller fra idrettspsykologien. Studier som fokuserte på treneres atferd, tenkning og holdninger dominerte (Gilbert & Trudel, 2004). Langt de fleste studiene baserte seg på kvantitativ metodologi, selv om andelen studier som anvendte kvalitative metoder økte noe mot slutten perioden. Siden 70% av de samlede coachingstudiene i perioden baserte seg på spørreskjema som metode (Gilbert & Trudel, 2004), har mye av forskningen vært basert på egenrapportering fra én av partene i det sosiale møtet. Mange studier har konsentrert seg om treneren som isolert aktør, eller har forsøkt å måle hvordan utøverne som objekter har blitt påvirket av trenerens atferd. Eller fokuset har vært satt på utøveres opplevelser av treneres virksomhet, for eksempel graden av mestringsopplevelser, trivsel eller angst. En del studier har satt søkelyset på trenernes filosofi; deres grunnleggende tenkning om og tilnærming til trenergjerningen og utøverne. Andelen

observasjonsstudier holdt seg stabilt på 10-15% av studiene gjennom hele perioden; de fleste basert på systematisk observasjon av aktiviteter og/eller treneratferd. Også i mange av disse studiene har intensjonen vært å fastlegge forbindelsen mellom avhengige variabler (for eksempel treneratferd) og uavhengige variabler (for eksempel prestasjoner eller trivsel). I langt mindre grad har kompleksiteten og dynamikken i det sosiale samspillet blitt undersøkt, der kvalitative metoder har blitt tatt i bruk for å belyse meningsdimensjoner eller maktrelasjoner.

Idrettspsykologiske tilnærminger og problemstillinger har utvilsomt bidratt til økt kunnskap om treneres bakgrunn og coachingatferd. I denne artikkelen er spørsmålet likevel hva som har blitt underspilt gjennom den faglige profilen som har dominert forskningsfeltet. På hvilke måter virker sosiale strukturer og kulturelle omgivelser muliggjørende og begrensende på treneres handlingsrom? Hva kjennetegner det sosiale samspillet i feltet; mellom trener og klubb, trenere og utøvere, utøvere imellom? Hvilke dilemmaer og spenninger må trenere og utøvere forholde seg og håndtere til fra dag til dag? Hvordan dannes og gjendannes sosiale praksiser, og hvilke konsekvenser har praksisene? På hvilke måter kan endringer i coachingpraksis drives frem, eventuelt med hvilke omkostninger? Slike problemstillinger har i liten grad blitt fanget opp gjennom idrettspsykologiens konseptualisering av coachingatferd. Min påstand er at sosiologien kan bidra med fruktbare perspektiver som kan berike vår forståelse av hva som foregår. John Lyle (2002: 15) betrakter idrettscoaching som ”a complex, dynamic and context-dependent process that requires a multidimensional focus to capture its essence”. En tydeligere kontekstualisering av trener-utøver relasjonene trengs for å skape en mer realistisk forståelse av treneres muligheter og begrensninger. Nettopp her har sosiologien sin misjon.

Coaching som et komplekst sosialt møte

Et sosiologisk blikk på idrettscoaching kunne ta utgangspunkt i sosiologiens hovedanliggende: forholdet mellom individ og samfunn; mellom handling og struktur. Trenere og utøvere handler og samhandler ikke i et sosialt vakuum. Som overalt ellers i samfunnet er handling og samhandling forankret innenfor samfunnsmessige rammer. Vi utfolder våre sosiale liv på basis av normer, regler, tradisjoner og muligheter som vi i fellesskap forholder oss til. Kulturelle koder veileder, og gir mening til, kommunikasjon og menneskelig virksomhet. Samtidig er vi aldri determinert av den sosiale strukturen. Mennesket er alltid *både* produsent *og* produkt av samfunnet (Berger & Luckmann, 1992), og den sosiale strukturen virker på samme tid både begrensende *og* muliggjørende (Giddens, 1984). Vi er i stand til å handle; til å utfordre etablerte sannheter, overskride grenser, prøve ut det ”nye”, provosere, overraske. Slik kan vi bidra til å omdanne feltet av muligheter og begrensninger vi opererer innenfor.

Så også innenfor idrettsverdenen. Trenere og utøvere er innleiret i en ”idrettskultur” basert på ulike tradisjoner og forestillinger. Eller mer presist: deltakerne opererer innenfor et idrettsfelt preget av delvis konkurrerende verdisett. Kanskje kan vi snakke om ulik diskurser; som prestasjonsdiskursen (”seier”), helsediskursen (”sunnhet”), oppdragelsesdiskursen (”sosialisering”) og utviklingsdiskursen (”læring”). Poenget her er ikke å legge opp

til noen diskursanalyse av idrettsfeltet, men å eksemplifisere ulike legitimeringsgrunnlag som idrettslige praksisfellesskap kan være tuftet på. I stedet for å forestille seg en enhetlig idrettskultur, er det i dag mer treffende å snakke om et mangfold av aktivitetskontekster der ulike logikker slår inn med ulike tyngde. Disse logikkene, eller diskursene, bringer fort med seg et "overskudd av mål og mening" til idrettsmiljøene. Miljøene bør – avhengig av hvem som ytrer seg – stimulere til oppnåelsen av en rekke til dels motstridende mål. Kontekstbaserte analyser av coaching i idrett bør synliggjøre hvordan slike spenninger kommer til uttrykk i de konkrete miljøene som settes under lupen.

Denne sammensatte idrettsvirkeligheten "befolkes" av utøvere, trenere, foreldre og ledere med ulike motiver og visjoner. De går inn i etablerte idrettsklubber eller danner nye fellesskap rundt idrettslige aktiviteter. Og det er nettopp i møtet mellom den enkeltes intensjoner og aktivitet og de sosiokulturelle omgivelser at idrettslige coachingprosesser blir til. De styres ikke av trenere alene. De styres ikke av utøverne alene. De bestemmes ikke av tradisjoner alene. Derimot dannes og omdannes coachingprosessen gjennom det komplekse samspillet mellom trenere, utøvere og omgivelsene.

> Orkestrering handler mye om å "trekke i tråder" og å kunne se hvordan en endring på ett område kommer til uttrykk som endringer andre steder.

Dette relativt innlysende poenget underspilles ofte – ikke bare i massemedienes personfokuserte omtale av treneres påvirkningskraft, men også i en del av forskningen om treneres virksomhet. En kan få inntrykk av at trenere utgjør en kausal kraft, der hans eller hennes ord eller gjerninger får bestemte, avgrensede virkninger hos utøverne eller i miljøet. Slike årsak-virkning forestillinger preger medienes fremstillinger av "suksess"- eller "fiasko"-trenere, men ligger også under en del av forskningen omkring "trenerskapte motivasjonsmiljøer". Kausalitetstenkningen innebærer både en overvurdering – og en undervurdering – av treneres makt og innflytelse. Overvurderingen ligger i troen på at treneren – ved å handle og opptre på bestemte måter – med nødvendighet vil forårsake bestemte endringer utenfor seg selv. Undervurderingen ligger i innsneveringen av trenerens sosiale betydning og potensielle manøvreringsrom innenfor mangfoldet av de relasjoner som skaper coachingprosessen.

Artikkelen "Another bad day at the training ground – coping with ambiguity in the coaching context" (Jones & Wallace, 2005) forkaster kausalitetsmodellene som en adekvat måte å gripe flertydigheten på. Med utgangspunkt i idrettskontekstens innebygde dilemmaer og motstridende mål og tar forfatterne til orde for coaching (ledelse) gjennom "orkestrering". Metaforen gir assosiasjoner til hvordan melodilinjer, stemmer og instrumenter kan settes sammen for å skape en dynamisk musikalsk helhet. I stedet for å kunne dirigere (kausalt "styre") ligger trenernes mulighet i å orkestrere, ifølge forfatterne. Dette innebærer å kunne holde flere baller i lufta samtidig, samordne og trekke linjer mellom prosesser som pågår og reagere fleksibelt og situasjonstilpasset på hendelser i omverdenen. Orkestrering handler mye om å "trekke i tråder" og å kunne se hvordan en endring på ett område kommer til uttrykk som endringer andre steder. På denne måten innebærer orkestrering å tenke systemisk snarere enn lineært. I stedet for å forstå handlingssekvenser som entydige årsak-virkning sammenhenger, må analysene ta høyde for at trenerens initiativer og handlinger alltid inn-

går i komplekse sammenhenger. Det treneren sier og gjør får ikke én forutbestemt virkning, men får sin betydning gjennom det gjensidige samspillet mellom deltakerne og skiftende omstendigheter i omverdenen. God orkestrering krever dermed god observasjonsevne, tilpasningsevne, ydmykhet, sosiale og kommunikative evner og ikke minst blikk for helheter. Litt forenklet kan vi si det slik: Orkestrering krever sosiologisk fantasi.

Å redusere kompleksitet

Avsnittet over berører en dimensjon der en sosiologisk tilnærming virkelig kan tilføre kunnskapsutviklingen om idrettscoaching et nytt perspektiv. Siden konteksten er uoversiktlig og flertydig (”overskudd” av mål, meninger, verdier og interesser), hevder Bowes & Jones (2006) at trenere arbeider nær ”the edge of chaos”. I en slik sammenheng blir det misvisende å redusere trenerens hovedoppgave til å kontrollere variabler som influerer på utøvernes prestasjoner eller trivsel. Snarere kan vi snu på flisa og betrakte virksomheten slik den fortoner seg fra ”the swampy lowland of practice” (Schön, 1983: 107). Fra dette perspektivet handler trenervirksomhet i stor grad om å *håndtere og redusere kompleksitet*. Det er en uendelig mengde elementer og relasjoner som har en potensiell betydning og som vi kan aktualisere og vektlegge i coacingprosessen. Treneren må velge. Hvor mye av utøvernes kompleksitet (individualitet) skal bringes inn; hvor mye av omgivelsenes kompleksitet (foreldre, klubb, skole, nærmiljø); av aktivitetens kompleksitet? Ikke minst; hva har vi tid til? Alle coachingsituasjoner må involvere noen (og ikke alle), må handle om noe (og ikke om alt), og må foregå over en viss tid (og ikke i det uendelige). Kompleksitet må kort og godt reduseres – sosialt, tematisk og tidsmessig – for at vi ikke skal bli handlingslammet (Luhmann, 1995). Noe upresist kaller vi utvelgelsen av og til for ”prioritering”, som gir inntrykk av en langt mer rasjonell og veloverveid prosess enn det som rommes av begrepet kompleksitet. Dypest sett handler kompleksiteten om det overskuddet av muligheter som til enhver tid finnes – og som gjør at vi aldri slipper unna å redusere kompleksitet når vi virker i verden.

Nødvendigheten av å redusere kompleksitet har noen viktige konsekvenser for trenere og for coachingprosessen. La meg her utdype tre slike konsekvenser. For det første innebærer kompleksitetsreduksjon alltid kontingens; valgene *kunne* vært annerledes, og kan dermed alltid problematiseres og revurderes (Beck, 1992). Det følger usikkerhet med å velge, fordi det opplagte svaret sjelden er gitt og fordi valget etterlater en mengde ubrukte muligheter. Kontingensen forsterkes ofte av treneres tidspress – aktiviteten på treningsfeltet produserer stadig nye hendelser og situasjoner som gir treneren anledning til å gripe inn, eller å la være. En feltstudie av Saury & Durand (1998) viste at trenerne selv opplevde dette som et vedvarende dilemma: på basis av en fortløpende fortolkning av situasjonen kan treneren reagere hurtig, med risiko for å gjøre feil – eller hun kan ta seg tid til å analysere situasjonen grundigere, med risikoen for å handle for sent. Evnen til å leve med usikkerheten – akseptere kontingensen – og likevel være operativ og handlingsdyktig, blir avgjørende. Samtidig skaper usikkerheten både individuelle, sosiale og kommunikative utfordringer som burde interessere idrettsforskere. På hvilke måter håndteres kompleksitet og kompleksitetsreduksjon; og med hvilke personlige og sosiale konsekvenser?

For det andre har håndteringen av kompleksitet med *tillit* å gjøre. Overskuddet av muligheter og den iboende usikkerheten knyttet til valgene, gjør tillit til en avgjørende – men samtidig sårbar – dimensjon ved trener-utøver forholdet. Ifølge den sosiologiske klassiker Georg Simmel (1978) er tillit grunnleggende for all sosial samhandling. Og siden "trust begins where prediction ends" (Lewis & Weigert, 1985: 976), må utøvernes tillit til treneren baseres på en genuin *tro* på at han eller hun vil dem vel og innehar tilstrekkelig kompetanse til å hjelpe dem på veien. Til tross for (og på grunn av) usikkerheten i situasjonen er treneren forventet å skape en viss orden og retning. Treneren bør fremvise tilstrekkelig grad av oversikt og kontroll, og utstråle den nødvendige trygghet. En profesjonell fotballtrener sa det slik; "you've got to think on your feet…you've got to get on with it and give the players the impression that you're in control. You've got to be bullet proof, or you're got to portray that you are" (Jones et al., 2003). Trenerne i studien var opptatt av å presentere "the right front" overfor utøverne, ikke minst å framtre på en tillitvekkende måte slik at utøverne ble styrket i troen på at de visste hva de snakket om. Samtidig må arbeidet med "impression management" (Goffman, 1959) være troverdig om tilliten skal styrkes. Dersom opptredenen "avsløres" som kalkulerende eller som et spill for galleriet, vil utøverne miste tillit til og respekt for treneren, noe andre studier har dokumentert (Purdy et al, 2008). Trenerens sosiale kompetanse og evne til å balansere "sikkerhet" med "ydmykhet" i håndteringen av komplekse situasjoner, er bestemmende for i hvilken grad de oppnår tillit og dermed får innflytelse på coachingforløpet.

For det tredje kan håndtering av kompleksitet anskues fra en mer kontekstuell synsvinkel. Trenere "velger" ikke forutsetningsløst, og langt fra alle "beslutninger" er resultat av bevisste overveielser. Studier har dokumentert at modell- og mesterlæring utgjør en vesentlig kilde til treneres personlige kunnskap (Gilbert & Trudel, 2005; Gilbert et.al, 2006). Erfaring som utøver selv og observasjoner av andre trenere ligger i stor grad til grunn for egen praksis. Dette betyr at tradisjoner i idrettsfeltet har en tendens til å bli videreført, hva gjelder både praksis- og samhandlingsformer. Over tid dannes og gjendannes idrettskontekster preget av mer stabile forventningsstrukturer og kulturelle mønstre. Slike innsnevringer bidrar til å omforme uorganisert kompleksitet til det vi kan kalle organisert kompleksitet – en avgrenset mulighetshorisont. *Alt* er ikke like sannsynlig. Likevel, også innenfor slike avgrensede sosiokulturelle rammer konfronteres deltakerne med feltets iboende kompleksitet. Blant annet kommer dette til uttrykk som innebygde dilemmaer. Eksempler på dilemmaer er individualisering kontra lagutvikling, prosess kontra produkt, langsiktig utvikling kontra kortsiktige resultater, konkurranse kontra samarbeid, og styring kontra medbestemmelse (Saury & Durand, 1998). Dilemmaene kjennetegnes ved at motsetningene skaper spenninger som ikke kan løses en gang for alle. Fra dag til dag kommer de underliggende spenningene til uttrykk som konkrete problemer som må håndteres. Trenere kan ha sine prinsipper, men de må kontinuerlig avpasses, justeres og brynes i møtet med de daglige utfordringer på treningsfeltet. Som Donald Schön (1983) har sagt det; "the case is not in the book". I likhet med alle praktikere må også trenere anvende praktisk dømmekraft og sosial kompetanse i møtet med den gjenstridige virkeligheten.

Over tid vil håndteringen av kompleksitet – både i stort (overordnede retningslinjer) og i smått (daglig problemløsning) – strukturere coachingforløp i bestemte retninger. Dette skjer blant annet fordi valg og innsnevringer som gjøres på ett tidspunkt virker formende på den fremtidige mulighetshorisont. Forventninger skapes, relasjoner tydeliggjøres, et

repertoar av praksiser etableres. Strukturingen kan skje mer eller mindre ubevisst og umerkelig, eller den kan ledsages av diskusjoner og skarpe konflikter. Trenere spiller en rolle i disse prosessene, men det gjør også utøvere og ofte andre aktører i omgivelsene. En sosiologisk tilnærming til coaching kan belyse i hvilken grad de innebygde dilemmaene er erkjent og kommunisert, på hvilke måter de kommer til uttrykk, hvilke ulike posisjoner og synsvinkler som blir aktualisert og hvilke som vinner fram. Ved å ta utgangspunkt i det sosiale møtet kan et sosiologisk blikk bidra til å kontekstualisere trenerens muligheter og begrensninger, uten å redusere han eller henne til en brikke som er prisgitt den sosial strukturen. Treneren er *også* aktør – dog ingen allmektig aktør.

Coaching og maktrelasjoner

Siste del av avsnitt over aktualiserer trenerens makt og innflytelse. Nettopp makt representerer en dimensjon ved treneres virksomhet der sosiologien kan bidra med kunnskap som kan supplere de dominerende tilnærmingene i coachingforskningen. Forståelse av maktrelasjoner er et viktig tema i sosiologien generelt. Applisering av sosiologiens maktperspektiver for å belyse coachingfeltet kan utvikle kunnskap som ikke like lett fanges av psykologiske og pedagogiske tilnærminger.

Ifølge Touraine (1981) er alle sosiale relasjoner maktrelasjoner. Utsagnet sammenfatter en utbredt maktforståelse i dagens sosiologi. Dette innebærer at makt ikke per definisjon er noe negativt, men må forstås som en allestedsnærværende kraft i det sosiale liv (Foucault, 1980). Selv om sosiologien holder seg med mange maktbegrep og -teorier, er det en økende erkjennelse av at makt bør forstås som en relasjon. Mens en tidligere var mer opptatt av å analysere makt som en avgrenset ressurs – et null-sum spill der én part var i besittelse av makt og en annen ikke – er fokuset dreid mot å forstå maktrelasjoner i samspill. Naturligvis betyr ikke dette at alle har like mye makt eller at alle maktrelasjoner er likeverdige. Men for å forstå for eksempel trener-utøver relasjoner er det fruktbart å ta utgangspunkt i at begge parter har innflytelse på samspillet. Verken trenere eller utøvere er maktesløse. Det finnes både formelle og uformelle maktbaser, og så vel kunnskap som overtalelse, humor, neglisjering og aktiv motstand kan tas i bruk i maktspillet. Dessuten viser nyere sosiologisk samfunnsteori tydelig hvordan makt også er innvevd i den sosiale verden vi opererer i; som diskurser (Foucault, 1980), i sosiale felt (Bourdieu, 1990), i kommunikasjonssystemer (Luhmann, 1995) eller i sosiale figurasjoner (Elias, 1978). Enkelt sagt: makten er både ”individuell” og ”kontekstuell”. Maktens ansikter arter seg både som individuelle strategier, som samhandlingsstrukturer og som sosiokulturelle krefter.

For å tydeliggjøre sosiologiens potensial for å analysere maktrelasjoner i coaching, skal jeg i det følgende belyse det sosiale møtet fra tre synsvinkler: Treneres makt, utøveres makt og idrettskontekstens makt. Gledelig nok har vi sett en voksende forskningslitteratur på dette feltet det siste tiåret. En kort oppsummering av enkelte studier kan synliggjøre viktige bidrag og antyde fremtidige muligheter.

Treneres jobb handler om å øve innflytelse på andre (primært utøvere), på situasjoner og på prosesser. Flere studier har ut fra Erving Goffmans sosiologi undersøkt hva slags sosiale strategier trenere tar i bruk i ansikt til ansikt interaksjonen med utøvere. Tittelen på en av

disse forskningsartiklene; ”It’s all about getting respect” (Potrac et al., 2002) sammenfatter en viktig dimensjon ved det vi kan kalle mikromakten i denne settingen. Trenerne opplevde at de var helt avhengig av å oppnå respekt og tillit fra utøverne for å kunne ha noen innflytelse. For å fremstå som tillitvekkende la de vekt på å ”presentere seg” (Goffman, 1959) på best mulig måte i det sosiale møtet; de skjulte sine svakheter (Jones, 2006), anvendte humor og selvironi (Jones et al., 2004), demonstrerte sin kunnskap og ekspertise (Potrac et al., 2002) og fremviste empati og omsorg (Jones, 2006), ut fra sin fortolkning av hva situasjonen krevde. Trenerne syntes å være bevisste på hvordan de kunne spille coaching-rollen på ulike måter. De balanserte mellom ”role-playing” der de opptrådte som en ”ordentlig” trener for å skape seg legitimitet i feltet, og ”role-making” der de brukte sine personlige egenskaper for å oppnå troverdighet i posisjonen. En studie av d’Arripe-Longueville og kolleger (1998) beskrev maktrelasjoner i coaching ut fra et lignende dramaturgisk perspektiv, men judotrenerne i denne studien var ikke opptatt av å fremstå som ”nice guys”. Tvert i mot benyttet de ”splitt og hersk” strategier; de opptrådte aggressivt og provoserende, favoriserte enkeltutøvere og stimulerte rivaliseringen i utøvergruppa. Deres intensjon var å oppnå lydighet og mental tøffhet, og også disse trenerne spilte en rolle ut fra sin oppfatning av subkulturen de opererte innenfor. Rolledistansen ble tydelig uttrykt; ”I do this intentionally, I force myself to leave them in the mess” (ibid: 323). Denne formen for utøvelse av makt utløste former for motstrategier fra utøverne, som vi snart skal komme tilbake til.

> Trenerens makt kom her ikke til uttrykk gjennom direktiver eller tvang, men gjennom forførelse og disiplinering.

Foucaults beskrivelser av maktens disiplinerende funksjon har også inspirert idrettsforskere. Jim Denison (2007) gjorde en interessant og selvkritisk analyse av sin egen trenerpraksis i lys av Foucaults rammeverk, og kom til at han hadde fungert som en ”normaliseringsagent” gjennom sin nitidige kontroll av utøverens treningsregime og timeplan. Overvåkningen utøveren ble utsatt for resulterte til slutt i en føyelig og nærmest selvutslettende utøver: ”I might have stripped Brian of his athletic identity such that he entered his race with no sense of why he was running and who he was running for”, konkluderte Denison (2007: 378). Trenerens makt kom her ikke til uttrykk gjennom direktiver eller tvang, men gjennom forførelse og disiplinering. Et tilsvarende perspektiv anvendte Deborah Shogan (1999) i en analyse av ekspertveldet innenfor et konformt toppidrettsmiljø, der trenerekspertisen førte til utvikling av ukritiske og uselvstendige utøvere. Også en dybdestudie av et svømmemiljø (Jones et al., 2005) synliggjorde hvordan trenerne ble betraktet som formidlere av den rette kunnskap, mens utøverne var forventet å opptre som villige mottakere av denne kunnskapen. Eksemplene på Foucault-inspirerte analyser viser hvordan kunnskap er koplet til makt, og hvordan normalisering og (selv)disiplinering kan virke som subtile maktmekanismer; ofte langt mer effektive enn ”åpen” maktbruk.

Hva så med utøveres makt? Selv om flertallet av studier vektlegger treneres innflytelse på utøvere, finnes enkelte arbeider som har analysert relasjonen fra utøvernes perspektiv. Laura Purdy og kolleger (2008; 2009) undersøkte hvilke midler roere tok i bruk for å avkle klubbtrenerens makt, etter at de opplevde ham som en inkompetent og autoritær skikkelse med svake begrunnelser for sin praksis. Motstanden tok form som nedsettende klengenavn og en gradvis mer åpenlys latterliggjøring og vitsing på trenerens bekostning. Nettopp

sarkastisk humor ble av Nyberg (1981) sett som den ultimate måten å konfrontere makt, siden ”authority fears no threat more that the laughter that comes from scorn” (ibid: 53). Treneren i studien fra romiljøet endte til slutt opp i en umulig situasjon og valgte å slutte i jobben. Også Cushion og Jones’ (2006) studie i en britisk fotballklubb viste hvordan ungdomsspillere som ble utsatt for treneres overhøvling tok i bruk motstrategier. Selv om motstanden blant disse ungdommene ikke var like åpenlys som hos de nevnte roerne, ga den seg utslag blant annet i ”skjult” latterliggjøring (garderobeprat) og bevisst tilbaketrekking av innsats på treningsfeltet. De kollektive strategiene kan betraktes som forsvarsmekanismer og felles anstrengelser for å bevare verdighet, og i enkelte tilfeller som demonstrasjon av motmakt. Judoutøverne i studien til d’Arripe-Longueville og kolleger (1998) forholdt seg tilsynelatende enda mer disiplinert og føyelig til det autoritære og fiendtlige trenerregimet. Strategiene de brukte var å opptre bevisst ”diplomatisk”, søke råd og feedback hos andre trenere og sosial støtte internt i utøvergruppa. De tre refererte studiene illustrerer hvordan utøveres posisjonering i maktspillet kan variere fra åpenlys maktkamp (Purdy et. al, 2008) til føyelig aksept av autoritet (d’Arripe-Longueville, 1998). Selv om studiene viser at utøvere ikke med nødvendighet er passive objekter for treneres maktbruk, dokumenterer de samtidig at trener-utøver relasjoner på høyt konkurransenivå kan være preget av en svært skjev maktbalanse. Både de britiske fotballspillerne og de franske judoutøverne var dominert av et autoritært trenerregime, og engasjerte seg i ”strategisk interaksjon” og ”taust samarbeid” (Goffman, 1959) fordi de så på trenerne som innflytelsesrike aktører i feltet og mulige døråpnere i utøvernes videre karriereløp.

Dette aktualiserer samtidig kontekstens makt. Med Bourdieu (1990) kan vi si at makten som er innvevd i det sosiale feltet manifesterer seg som dominerende ideologier og internaliserte praksiser; ”slik gjør vi tingene her”. Denne kontekstuelle makten strukturerer i sterk grad coachingforløp og trener-utøver relasjoner, og sosialiseringen i feltet karakteriseres ifølge Cushion (2001) av en omfattende ”skjult læreplan”. Gjennom mesterlæring og erfaringslæring tilegner trenere seg ikke bare coachingens tekniske aspekter men også de normer og verdier som er knyttet til trenerrollen i den aktuelle idrettskulturen. I denne sammenheng er det verd å understreke at idrettskulturen ikke er enhetlig. I tillegg til de nevnte studiene innenfor fotball, judo og roing, har forskning fra rugby-miljøet (Light, 2008), svømming (Jones et.al, 2005) og ishockey (Bloom & Smith, 1996) synliggjort at ulike idretter er preget av kulturelle særtrekk. I fysisk harde kontaktidretter som rugby, ishockey og amerikansk fotball uttrykkes og reproduseres bestemte former for maskulinitet (Bloom & Smith, 1996; Light, 2008). De diskurser og samhandlingsmønstre som preger disse kontekstene skiller seg fra dem som er beskrevet for eksempel i konkurransesvømming. Her synes diskursen snarere å være innrettet mot å produsere ”svømmekroppen”; ”a slim member of the swimming subculture” (Jones et al., 2005: 388). Dette er igjen forskjellig fra ”livsstilsaktiviteter” som windsurfing (Wheaton, 2000) og snowboard (Thorpe, 2006), hvor en ”alternativ” identitet er verdsatt der innsidere utvikler ”our own language and live by our own rules” (ibid: 215). Disse eksemplene illustrerer at idrett langt fra er noen enhetlig kontekst, og at det er nødvendig å ta hensyn til særegenhetene ved det konkrete miljøet for å få innsikt i hvordan konteksten influerer på samhandling og coachingprosesser.

Konklusjon

Coaching dreier seg om menneskelig aktivitet og samhandling i bestemte omgivelser. På den ene siden er trenere og utøvere aktive beslutningstagere, der handlingene reflekterer deres egne preferanser. På den andre siden er de situert i sosiokulturelle sammenhenger, og deres valg gjøres i relasjon til hvordan de oppfatter de eksterne muligheter og begrensninger. Coachingprosessen bør derfor betraktes som sosialt og kulturelt forankret, men ikke determinert. På samme måte blir de konkrete coachingsituasjonene skapt av de deltakende aktørene, men ikke løsrevet fra sosiale forventninger og normer. Når vi prøver å forstå samhandlingen fra den ene eller andre siden, må vi ta hensyn til denne dobbeltheten. Styrken ved et sosiologisk blikk på coaching er at det oppfordrer til å undersøke handling og samhandling *innenfor* den sosiale strukturen.

Den siste delen av denne artikkelen har søkt å vise at sosiologien det siste tiåret har bidratt til kunnskapsutviklingen om idrettscoaching. Dette er en gledelig utvikling. Studier har gitt interessante innblikk både i samhandlingens mikrodynamikk og i de sosiokulturelle mønstre som omslutter trenervirksomheten. Innsiktsfulle sosiologiske analyser har anskuet coachingsituasjoner på nye og forfriskende måter. Likevel er de to tendensene som ble påpekt innledningsvis fortsatt tydelig til stede: Coaching er fremdeles et relativt marginalt studieobjekt innen idrettssosiologien – og sosiologiske tilnærminger er fremdeles mangelvare i mye av forskningen om idrettscoaching. For sosiologene ligger det store uutforskede områder og venter innenfor et felt som mennesker verden over er involvert i og har erfaringer fra. Menneskers aktive deltakelse i idrettslige praksisfellesskap – som utøvere, trenere, foreldre og ledere – gjør at kunnskap om idrettscoaching er viktig for mange. Vi som ønsker oss en relevant og praksisnær idrettssosiologi ser frem til at den løfterike utviklingen det siste tiåret fortsetter med økt styrke. Kort sagt: Coaching *er* en sak for idrettssosiologien.

Referanser

Beck, U. (1992). *Risk society: Towards a new modernity*. London: Sage.

Berger, P.L. & Luckmann, P. (1992). Den samfundsskapte virkelighed. En videnssociologisk afhandling. Viborg: Nørhaven A/S.

Bloom, G.A. & Smith, M.D. (1996). Hockey violence: A test of cultural spillover theory. *Sociology of Sport Journal*, 13: 65-77.

Bourdieu, P. (1990). *The logic of practice*. Cambridge: Polity Press.

Bowes, I. & Jones, R.L. (2006). Working at the edge of chaos: Understanding coaching as a complex, interpersonal system. *The Sport Psychologist*, 20: 235-245

Cushion, C. (2001). *The coaching process in professional youth football: An ethnography of practice*. Unpublished PhD dissertation, Brunel University,

Cushion, C.J. & Jones, R.L. (2006). Power, discourse and symbolic violence in professional youth soccer: The case of Albion FC. *Sociology of Sport Journal*, 23(2): 142-161

d'Arripe-Longueville, R., Fournier, J.F. & Dubois, A. (1998). The perceived effectiveness of interactions between expert French judo coaches and elite female athletes. *The Sport Psychologist*, 12: 317-332.

Denison, J. (2007). Social theory for coaches: A Foucauldian reading of one athlete's poor performance. *International Journal of Sports Science and Coaching*, 2: 369-383.

Dunning, E. (2004). Sociology of sport in the balance. Critical reflections of some recent and more enduring trends. *Sport in Society*, 7 (1), 1-24

Elias, N. (1978). *What is sociology?* New York: Colombia University Press.

Fine, G.A. (1986). *With the boys: Little League baseball and preadolescent culture*. Chicago: The University of Chicago Press

Foucault, M. (1980). *Power/knowledge. Selected interviews and other writings*. New York: Pantheon.

Giddens, A. (1984). *The constitution of society*. Cambridge: Polity Press.

Gilbert, W.D. & Trudel, P. (2004). Analysis of coaching science research published from 1970 – 2001. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 75(4), 388-399.

Gilbert, W.D. & Trudel, P. (2005). Learning to coach through experience: conditions that influence the reflective process. *The Physical Educator*, 62(1), 32-43

Gilbert, W.D., Coté, J. & Mallett, C. (2006). Developmental paths and activities of successful sport coaches. *International Journal of Sports science and Coaching*, 1(1), 69-76.

Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life*. Reading: Penguin.

Harris, J. (2006). Sociology of sport: expanding horizons in the subdiscipline. *Quest*, 58, 71-91

Jones, R.L. (2006). Dilemmas, maintaining 'face' and paranoia: An average coaching life. *Qualitative Inquiry*, 12(5): 1012-1021.

Jones, R.L., Armour, K.M. & Portac, P. (2003). Constructing expert knowledge: A case study of a top-level professional soccer coach. *Sport, Education and Society*, 8(2): 213-229

Jones, R.L., Armour, K.M. & Portac, P. (2004). *Sports coaching cultures: From practice to theory*. London: Routledge.

Jones, R.L., Glintmeyer, N. & McKenzie, A. (2005). Slim bodies, eating disorders and the coach-athlete relationship: A tale of identity creation and disruption. *International Review for the Sociology of Sport*, 40(3): 377-391.

Klein, A.M. (1993). *Little big men: Bodybuilding Subculture and Gender Construction*. Albany, NY: State University of New York Press

Light, R. (2008). Learning masculinities in a Japanese high school rugby club. *Sport, Education and Society*, 13(2): 163-179.

Lyle, J. (2002). *Sports coaching concepts: A framework for coaches' behavior*. London: Routledge.

Lewis, D.J. & Weigert, A. (1985). Trust as a social reality. *Social Forces*, 63(4): 967-985

Luhmann, N. (1995). *Social systems*. Stanford, CA: Stanford University Press.

Nyberg, D. (1981). *Power over power*. London: Cornell University Press.

Potrac, P. (2004). Coaches' power. In R.L. Jones, K. Armour and P. Potrac (eds). *Sports coaching cultures: From practice to theory*. London: Routledge.

Potrac, P., Jones, R.L. & Armour, K. (2002). 'It's all about getting respect': The coaching behaviours of an expert English soccer coach. *Sport, Education and Society*, 7(2): 183-202.

Purdy, L., Potrac, P. & Jones, R.L. (2008). Power, consent and resistance: An autoethnography of competitive rowing. *Sport, Education and Society*, 13(3): 319-336.

Purdy, L., Jones, R.L. & Cassidy, T. (2009). Negotiation and capital: Athletes' use of power in an elite men's rowing program. *Sport Education and Society*, 14(3): 321-338

Roderick, M. (2006). *The work of professional football: A labour of love?* London: Routledge

Ronglan, L.T. (2008). *Lagspill, læring og ledelse. Om ballspillenes didaktikk*. Oslo: Akilles Forlag.

Saury, J. & Durand, M. (1998). Practical knowledge in expert coaches: On-site study of coaching in sailing. Research Quarterly for Exercise and Sport, 69(3): 254-266.

Shogan, D. (1999). *The making of high-performance athletes: Discipline, diversity, and ethics*. Toronto: University of Toronto Press.

Schön, D. (1983). *The reflective practitioner: How professionals think in action*. New York: Basic Books.

Simmel, G. (1978) [1900]. The philosophy of money. London: Routledge & Kegan Paul.

Thorpe, H. (2006). Beyond 'decorative sociology': Contextualising female surf, skate, and snow boarding. *Sociology of Sport Journal*, 23: 205-228.

Touraine, A. (1981). *The voice and the eye: An analysis of social movement*. Cambridge: Cambridge University Press.

Wheaton, B. (2000). 'Just do it': Consumption, commitment, and identity in the windsurfing subculture. *Sociology of Sport Journal*, 17: 254-274.